

K Hostovského rané povídkové tvorbě

Erik Gilk

Univerzita Palackého, Olomouc

Jak známo, Egon Hostovský vstoupil na literární pole ve velmi brzkém věku, první prozaické texty publikoval časopisecky ve svých patnácti letech, knižní prvotinu vydal ještě jako gymnaziální student o tři roky později. A ve výčtu jeho nejspíše bezprecedentního (alespoň v českém kontextu) raketového nástupu literární kariéry bychom mohli pokračovat, spokojíme se pro tuto chvíli konstatováním, že do svých třiceti let stihl autor vydat úctyhodných dvanáct prozaických knih, což se zdá stěží uvěřitelné.

Hostovského vykladači toto plodné období, které označují za jeho první tvůrčí etapu, neopomíjejí, avšak svoji badatelskou pozornost plně soustředí na rozsáhlejší prozaické útvary. Zmiňují-li povídky, pak jen ty, jež byly publikovány výhradně v knižních souborech. Ty byly tři: *Zavřené dveře* (1926), *Cesty k pokladům* (1934) a *Tři starci* (1938), i když v případě dvou posledně jmenovaných se jedná spíše o novelistický rozsah zahrnutých textů. František Kautman při výkladu ve své práci *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*, již sice dokončil v roce 1973, ale vydal o celé dvě dekády později, jednoznačně preferuje romány před povídkami. Badatel se spíše pozastavuje nad vlivem uměleckých směrů na Hostovského literární začátky a vedle převažujícího impresionismu a expresionismu jmenuje rovněž pozdní symbolismus a dekadenci. Na otázku, zda byl prozaik realistou, odpovídá obojace, neboť: „Zpracovává reálné děje v reálných prostředích, zpravidla své příběhy časově a místně fixuje. Chce přece být vypravěčem a chce, aby se věřilo pravděpodobnosti příběhů, které vypráví. A realismus jako směr? Pro Hostovského taková otázka neexistovala a snad se o ní přímo nikdy ani nevyslovil“ (KAUTMAN 1993: 113).

K obdobnému závěru dospívá Vladimír Papoušek ve své první monografii o Hostovském, když spisovateli přiznává originalitu na rovině tematické a ideové a považuje jej za jednoho z předchůdců existencialismu, avšak po formální stránce jej hodnotí jako zcela tradičního vypravěče (PAPOUŠEK 1996: 35). A vskutku, v jeho tvorbě neznalezneme experimentální výboje literatury posledních dvaceti let, Hostovský tvoří jakoby nedotčen avantgardním paradigmatickým, zůstává věrný iluzivní funkci umělecké literatury, nezná zcizující efekty poukazující na fiktivnost, stvořenost vyprávěného příběhu. Je s podivem, že v roce vrcholícího poetismu, kdy vychází jeho knižní prvotina *Zavřené dveře* (1926), vystupuje jako dokonalý mimoběžník tehdy dominantního literárního diskurzu. Není podstatné, zda byl Hostovský s avantgardní poetikou obeznámen, jako zásadnější se jeví jeho potřeba zachovat sdělnost a srozumitelnost ničím nenarušovaného a lineárního plynoucího příběhu, který má být znepokojující

výpovědí o situaci jedince vrženého do mnohdy nepřátelského světa, ponechaného napospas sama sobě, bez pomoci bližního.

Obraťme ovšem pozornost k vlastní povídkové tvorbě Hostovského raného období. Databáze Ústavu pro českou literaturu AV ČR Retrobi zaznamenává celkem osmadvacet položek jeho časopiseckých příspěvků v letech 1924–1939, které označuje jako povídku. Není to číslo nikterak vysoké, obzvláště uvědomíme-li si, že v sedmi případech se jedná o ukázkou či kapitolu z připravovaného románu. Na druhou stranu ani tato respektovaná databáze není kompletním bibliografickým soupisem Hostovského časopisecky vydaného díla v době první republiky. Neeviduje například úplně první prózy vydané v náhodských *Podkrkonošských rozhledech* v roce 1923, stejně jako jeho texty publikované zpočátku ve *Studentském časopise* pod průhledným pseudonymem H. Noge. K recipovaným časopisům evidentně nepatřil ani *Ostravský večerník*, kde v průběhu roku 1927 otiskoval na pokračování knižně nepublikovaný román *Ve výhni*, ani *Kalendář českožidovský*, který Hostovský v letech 1931–1937 spoluredigoval. Lze tedy nejspíš uvedený vzorek prozaikových povídek uvedených v ústavní databázi považovat za reprezentativní vzorek, nikoli však za definitivní výčet.

Setrvejme ještě chvíli u faktů čitelných ze samotného seznamu publikovaných časopisecky. Možná poněkud překvapí, že pouze tři z publikovaných povídek byly později otištěny znovu v knižním souboru. Jmenovitě se jedná o krátký text *Ivan a Petr z Národního osvobození*, jenž se později stal posledním číslem prvotiny *Zavřené dveře*, dále dvakrát otištěnou povídku *Barák pokladů* (nejprve v *Listech pro umění a kritiku* a později v *Právu lidu*), původně věnovanou Františku Halasovi, která pod názvem *Modré světlo* vstoupila do knihy *Cesty k pokladům*, a konečně o text *Pravdomluvný lhář z Lumíra*, který se stal středovým *Příběhem krejčího Václava Hurdta* v novelistickém triptychu *Tři starci*. Zvláštní kapitolu pak tvoří samostatně vydaný text *Kruh spravedlivých*, který byl pod názvem *Příběh dobrodruha Štěpána Korčína* zařazen do poslední jmenované knihy publikované v tomtéž roce.

Další postřeh vychází přímo z názvů publikovaných povídek, které mívají v drtivé většině jednoslovný, nominální název; kupříkladu: *Bořík*, *Lidskost*, *Matka*, *Silák*, *Žák*, *Noc*, *Zpověď*, *Syn*, *Hlad*, *Dva*, *Dvě*, *Ples*, *Podvod* či *Strach*. Jen výjimečně se jedná o titul binomický, vedle jmenované povídky *Ivan a Petr* též *Blázen a dítě*, či minimálně rozvitě substantivum: *Dva židé* nebo *Pan inženýr Vít*. Jednoslovné názvy kratších prozaických textů měl Hostovský evidentně v oblibě pravděpodobně pro jejich údernost a jednoznačnost.

Stejně tak zaujme poměrně široký rozptyl periodik, ve kterých Hostovský svoje beletristické práce publikoval. Převažuje legionářský a promasarykovský deník *Národní osvobození*, výjimečně ovšem nejsou ani socialistické *Právo lidu* nebo komunistické *Rudé právo*, z opačného politického křídla zase agrárnický *Venkov*. Z literárních časopisů převládají melantrišské *Listy pro umění a kritiku*, v *Lumíru* vydávaném pod hlavičkou Umělecké besedy vyšly Hostovskému dva texty, v následujících časopisech pak publikoval jen po jedné próze: *Host*, *Sever a Východ*, *Tvorba*, *Kvart*, *Plán a Rozhledy*. Z letného přehledu je jasně patrné, že Hostovský se neidentifikoval s žádnou literární skupinou, uměleckým sdružením ani politickým křídlem, vydával ve velmi širokém spektru novin a časopisů. S výjimkou jeho dočasného přilnutí k českožidovskému asimilačnímu hnutí podloženého jeho redigováním *Kalendáře českožidovského* vystupoval tedy prozaik jako solitér bez ambic podílet se svojí uměleckou tvorbou na naplňování jakékoliv kolektivní poetiky. Toto zjištění není u Hostovského autorského typu jistě

nijak překvapivé, ovšem evidencí periodik, ve kterých publikoval, lze tuto skutečnost fakticky doložit.

Naratologická analýza Hostovského povídek by nabídla velmi jednoduché závěry. U kratších textů dominuje autorský vypravěč, v případě některých delších próz máme co do činění s vypravěčem personálním. Avšak i tady převládá objektivní er-forma, vypravěčovy funkce se nesměšují s funkcemi postav a zůstává v podstatě striktní rozlišení na promluvy vypravěče a postav, čemuž odpovídá absence polopřímé či smíšené řeči. Z tohoto hlediska konceptu Lubomíra Doležela je tedy rovněž evidentní příslušnost Hostovského rané povídkové tvorby k tradičnímu, z realistických intencí vycházejícímu modu vyprávění. Téměř žádným deformacím nepodléhá ani linearita příběhu, který většinou nemívá příliš rozvitý děj (s výjimkou dobrodružných a fantaskních eskapád v souboru *Tři starci*), jeho syžet je značně oslaben. Občas sice dochází k explikativním analepsím nezbytným pro pochopení aktuálního děje, avšak prolepsi bychom u Hostovského hledali marně.

Přestože nastupující děj tedy anticipován nebývá, je čtenář schopen předpovědět osud ústředního hrdiny, který málokdy skončí happy endem. Tragický osud bývá naopak opakovaně signalizován, ne-li přímo naturalisticky předurčen sociálními aspekty (krajní chudoba), nepříznivou situací ohrožující aktérův život (válka), milostnými či studijními neúspěchy, duševní nebo fyzickou chorobou; nejlépe o tom vypovídá podtitul povídkové prvotiny *Zavřené dveře*: „Nemocné prózy“. Tento soubor, jenž autor později označil za „knihu nesrozumitelných próz“ (HOSTOVSKÝ 1995: 39), velmi trefně charakterizuje Kautman ve své dodatečně připsané studii *Rané prózy Egona Hostovského*: „Většina z těchto povídek [...] by mohla být vhodně publikována na stránkách *Moderní revue* v letech devadesátých či na přelomu století, a jistě by v tehdejší konkurenci obstála. Jde o příběhy lidí pokřivených a zlomených osudů, neschopných navázat vztahy se svým okolím, spalovaných dusnou erotikou, v níž je víc zklamání a zhnusení než rozkoše [...]“ (KAUTMAN 1994: 41). Nejspíš se do těchto textů projektují tehdejší autorovy pocity vyplývající z určité jinakosti, kterou vnímal a již sám pojmenoval jako bezobsažnou nostalgii: „Toužil jsem po čemsi, co jsem nedovedl pojmenovat. Často jsem býval smutný, deprimovaný a nevěděl jsem proč“ (LIEHM 1990: 388).

Obdobná charakteristika platí pro většinu ostatních povídek, i když jejich podmínkou není onen nenaplněný milostný vztah. Jsou ovšem i texty, jež obdobnou vykořeněnost a vyřazení z většinové společnosti netematizují, o smutném konci rozhodne nešťastná náhoda. Kupříkladu v povídce *Bořík* musí titulní dětský hrdina čelit smrtelné chorobě, v krátkém textu je ostře konfrontován bezstarostným světem dětství s očekávaným skolem chlapce. Zatímco na samý začátek je umístěn idylický obraz: „Bořík, malý, hubený hošík, jenž se narodil před šesti léty, pyšně prochází se po hebkém, mořském písku. Má pěkný, černý koupací oblek a velkou čepici, která jej chrání před teplými slunečními paprsky“ (HOSTOVSKÝ 1923: 326); na konci se již jen dostává útěšných slov uplakaným rodičům ze strany lázeňského lékaře: „Buďte zmužilí, nejdéle – ještě týden“ (IBID.: 327).

V próze *Na severu* s podtitulem „Rybářská povídka“ zase v divokých vlnách vypadne z člunu kormidelníka žena a utopí se v moři. Kormidelník je zdrcen tragickou smrtí své manželky, ve chvíli jejího volání o pomoc chce skočit za ní, aby ji zachránil, avšak jeho druhové mu v tom zabrání a tím zachrání jeho život. Ten se ovšem po smrti nade-

vše milované bytosti stane jen holým tělesným přežíváním. V textu je zdůrazňována nehostinná příroda severských vod, která je naprosto nelítostná vůči rybářům. O to je překvapivější, že moře si vezme život jediné ženy, která by za běžných okolností neměla na rybářském člunu co pohledávat; podle námořnických pověr totiž žena na lodi značí nebezpečí pro celou posádku. Přítomnost ženy na palubě jasně prozrazuje Hostovského nezkušenost se svým způsobem exotickou látkou, která je v jeho povídkách ojedinělá. Na tom nic nemění přípisek k povídce, že ji autor napsal v Benátkách v červenci 1924 podle vyprávění starého dánského rybáře.

Specifickou skupinu povídek pak tvoří texty, v nichž vystupuje postava Gerwalda, bezohledného studenta z bohaté židovské rodiny, jehož známe z románu *Danajský dar* (1930). Povídky ovšem nepředstavují časopisecky publikované kapitoly z připravovaného románu, jedná se o jakési črty, z nichž postupně krystalizuje Gerwaldova negativní charakteristika. V jednom textu (*Konec románu*) je přítomen jen latentně, jako jakási hrozba zmíněná v jediné replice. V povídce *Vina* vřazené do souboru *Zavřené dveře* zase vystupuje jako komplementární postava protagonistova věřitele, která bez jakéhokoliv slitování a krajně urážlivě vyžaduje vrácení dluhu. Protože mu Viktor peníze, které utržil za hodinky darované kdysi maminkou, vrátí a ocitne se tak zcela bez prostředků, nese Gerwald svůj díl viny na hrdinově bezvýchodné vraždě spáchané jako pomsta za jeho přítele. V textu *Dva židé* je již Gerwald plnohodnotným aktérem, je jedním z oněch dvou židů. Povídka může připomenout některé komické prózy Karla Poláčka z téže doby, které jsou vystavěny na setkání dvou židů, navíc často nositelů téhož příjmení, jejichž sociální status se ovšem markantně liší (nejlépe vyjádřen v povídce *Velký Fischmann a malý Fišman*). Gerwald v povídce reprezentuje typ plně asimilovaného žida z dobře situované obchodnické rodiny, zatímco druhý, bezejmenný muž je velmi chudý žid východního ortodoxního původu. Ten Gerwaldovi ukradne peníze, avšak je přichycen při činu a pod pohrůžkou udání na policii okradenému zaprodá tělo své překrásné dívky. Podaří se mu ovšem Gerwalda oklamat, když dívka zmizí, ještě než dojde k vynucenému pohlavnímu aktu. Teprve v této povídce se tedy Gerwaldovi dostane za jeho nepřátelskou a zlomyslnou povahu spravedlivé odvety. To ovšem v žádném případě nevede k jeho sebereflexi či dokonce prozření, což dokládají závěrečná slova povídky: „Dosud jasně viděl před sebou mladého žida, krčícího se v hrůze a v strachu! Na kolenou prosícího o slitování! Zahryzl se do rtů, až zkrvavěly – a vztekly zasyčel“ (HOSTOVSKÝ 1928c: 197).

Otázka spravedlnosti, respektive rozdílu mezi spravedlností a spravedlivostí se v mnoha textech jeví jako klíčová. Zatímco justiční spravedlnost je zcela bez diskuse řízena jasně danými zákony a pravidly (Gerwald byl okraden, viníkem je druhý žid), pak humánní, lidská spravedlivost představuje pojem mnohem relativnější. Zákonný přečin může být vnímán jako akt vysvětlitelný elementárním pochopením lidské chudoby, bídy či prostě bezvýchodnosti postavy, s níž čtenář jednoznačně soucítí. Obdobnou situaci nacházíme v povídce *Žák*, v níž se student Vrchlík nikoliv vlastní vinou stane třídním vyvrhelem: „Měl pověst nemravného žáka, nebezpečného třídě. Především se špatně učil. Nu – a k ostatnímu je už blízko. Byl zavilý, hrubý. Cítil rozdíl mezi sebou a ostatními. Stalo-li se něco ve třídě, ihned byl podezříván v prvé řadě on“ (HOSTOVSKÝ 1927a: 1). Není tedy divu, že když jsou spolužákovi ukradeny hodinky, je hlavním podezřelým právě Vrchlík. Avšak mladý učitel, který je vyšetřováním pověřen, překvapenému řediteli ohlásí, že u něj kradenou věc nenašel. Vrchlík se ovšem

krádeže opravdu dopustil, ale milosrdný kantor studenta svou vlastní lží zachránil. Viník později hodinky postiženému vrátí a na abiturientském srazu po čtvrtstoletí prokáže dobráckému učiteli neskonale vděk. Opět tu tedy máme co do činění s jednoznačným delikventem, kterému jsme přes jeho zločin ochotni odpustit proto, že mu bylo neprávem ublíženo a předsudečně na něj nahlíženo jako na neukázněného žáka. A to přestože svým zločinem této pověsti dostál.

Domníváme se, že právě motiv odpuštění lze vnímat jako scelující prvek většiny zkoumaných, převážně sociálně laděných povídek. Tento prvek se objevuje sice i v pozdějších textech Egona Hostovského, avšak nikoliv v tak naléhavé a obnažené podobě. Zatímco v novější tvorbě převažují jiná témata, jako jsou samota a osamění, doživotní putování bez možnosti nalézt domov či paranoidní podezření z konspirace všech bližních vůči hrdinovi, v raných povídkách jde o odpuštění. Motiv sice tradiční a v Hostovského podání jednoduše vystavěný, avšak předestřený s o to naléhavějším humanistickým akcentem.

PRAMENY:

HOSTOVSKÝ, Egon

1923 „Bořík“, *Studentský časopis* 3, č. 9–10, s.

326–327

1924 „Na severu. Rybářova povídka“, *Studentský časopis* 4, č. 5, s. 184–185; č. 6, s. 208

1926a *Zavřené dveře. Nemocné prózy* (Praha: V. Horák a spol.)

1926b „Matka“, *České slovo* 18, č. 221, 19. 9. 1926, s. 17

1926c „Silák“, *Národní osvobození* 3, č. 257,

19. 9. 1926, příloha *Hodina*, č. 38, s. 1

1927a „Žák“, *Národní osvobození* 4, č. 328,

27. 11. 1927, příloha *Hodina*, č. 48, s. 1

1927b „Noc“, *Rudé právo* 8, č. 281, 27. 11. 1927,

Nedělní příloha, s. 3

1928a „Zpověď“, *Národní osvobození* 5, č. 119,

29. 4. 1928, příloha *Hodina*, č. 18, s. 1

1928b „Syn“, *Rudé právo* 9, č. 161, 8. 7. 1928, Nedělní příloha, s. 3

1928c „Dva židé“, *Sever a východ* 4, č. 4, s.

192–197

1928d „Pan inženýr Vít“, *Tribuna* 10, č. 120,

20. 5. 1928, s. 6–7

1928e „Konec románu“, *Host* 8, č. 5, s. 133–136

1929a „Hlad“, *Národní osvobození* 6, č. 34,

3. 2. 1929, příloha *Hodina*, č. 6, s. 1

1929b „Dvě“, *Národní osvobození* 6, č. 247,

8. 9. 1929, příloha *Hodina*, č. 37, s. 1

1929c „Ples“, *Rudé právo* 10, č. 264, 15. 12. 1929,

Nedělní příloha, s. 3

1929d „Odjezd“, *Plán* 1, č. 8, s. 416–420

1930a „Podvod“, *Národní osvobození* 7, č. 74,

16. 3. 1930, příloha *Hodina*, č. 11, s. 1

1930b „Dva“, *Kvart* 2, č. 3, s. 128–131

1933 „Blázen a dítě“, *Listy* 1, č. 3, s. 71–78

1934a „Barák pokladů. Františku Halasovi“, *Listy* 2, č. 6, s. 152–158; přetištěno bez věnování:

Právo lidu 46, č. 156, 5. 7. 1936, příloha, s. 3

1934b *Cesty k pokladům* (Praha: Melantrich)

1937 „Pravdomluvný lhář“, *Lumír* 64, č. 7–8, s.

339–350

1938a *Kruh spravedlivých* (Praha: Štěpán Jež)

1938b *Tři starci* (Praha: Melantrich)

1995 [1966] *Literární dobrodružství českého*

spisovatele v cizině, ed. Olga Hostovská, Spisy

Egona Hostovského, sv. 12 (Praha: ERM)

1997 *Drobné prózy*, ed. O. Hostovská, Spisy Ego-

na Hostovského, sv. 11 (Praha: Akropolis)

LITERATURA:

KAUTMAN, František

1993 *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského* (Praha: Evropský literární klub)

1994 „Rané prózy Egona Hostovského“, *Kritický sborník* 14, č. 2, s. 39–46

LIEHM, Antonín J.

1990 *Generace* (Praha: Československý spisovatel)

PAPOUŠEK, Vladimír

1996 *Egon Hostovský: Člověk v uzavřeném prostoru* (Jinočany: H & H)

VŠETIČKA, František

2001 „Novela Egona Hostovského“, in týž: *Tektonika textu: O kompoziční výstavbě české prózy třicátých let 20. století* (Olomouc: Votobia), s. 230–237